
BIOGRAFIJE IN ZGODOVINE PREDMETOV

Jernej Mlekuž

261

IZVLEČEK

Besedilo ima tri sklope. V prvem delu avtor išče esenco biografij in zgodovin predmetov. V drugem delu se dotakne vprašanja, kako razumevanje materialne kulture vpliva na konceptualiziranje obravnavanega pristopa. Na to vprašanje odgovarja z predstavitvijo vpliva genealogije arheološkega razumevanja materialne kulture na produkcijo biografij in zgodovin predmetov v različnih obdobjih arheološke znanosti. V tretjem delu poda pregled uporabe tovrstnega pristopa v arheološki in etnološki znanstveni kot tudi drugi literaturi.

Ključne besede: materialna kultura, metodologija, teorija, biografije in zgodovine predmetov

ABSTRACT

The article is divided into three sections. The first section searches for the essence of object biographies and histories. The second section addresses the issue how understanding material culture influences the conceptualisation of the treated approach. In answer to this question the article presents the influence of the genealogy of archaeology's understanding of material culture and object histories in different periods of archaeological science. The third section brings a survey of the use of such an approach in scientific (archaeological, ethnological) literature and other literatures.

Key words: material culture, methodology, theory, object biographies and histories

Nekaj o esenci biografij in/ali zgodovin predmetov

Igor Kopytoff (1986) skoraj gotovo ni bil prvi, ki je eksplicitno, glasno predlagal preučevanje (kulturnih) biografij stvari. (Imena takšnih in drugačnih "pionirjev" me na tem mestu ne bodo zanimala.) V odmevnem prispevku je zagovarjal pristop, ki naj bi govoril o življenju predmetov samih:

"Biografija avtomobila v Afriki bi razkrila bogastvo kulturnih podatkov: način, kako je bil pridobljen, kako in od koga je bil zbran denar za nakup, odnos prodajalca do kupca, različno uporabo avta, identiteto najpogostejših uporabnikov in tistih, ki si ga sposojajo, pogostost izposoje, garaže, iz katerih je odpeljan, lastnikov odnos do mehanikov, spreminjanje lastnikov z leti in na koncu, ko avto razpade, dispozicijo [in

uporabo] njegovih ostankov. Vsi ti detajli bi odstrli zelo različne biografije avtomobila iz ameriškega srednjega razreda, avtomobila Navajev ali avtomobila francoskega kmeta.” (Kopytoff 1986: 67)

262

Kopytoffova radovednost sledi nekakšni antropološki “kula” perspektivi: predlagana biografija afriškega avtomobila se osredotoča predvsem na (iz)menjave. Toda kot poudari, predmeti ponujajo več možnih biografij oziroma obravnav, poudarkov. Biografije po njegovem mnenju sicer ne morejo biti tako parcialne kot pri ljudeh, ko recimo lahko govorimo samo o profesionalni, politični, družinski, psihološki idr. biografiji. (Ali res ne?) A kot nadaljuje, pomembno, ključno je predvsem to, ali so različne biografije predmetov – recimo ekonomska, tehnična, socialna – kulturno informativne ali to niso. Kulturno informativna ali osveščena biografija bo predmet opazovala kot “kulturno oblikovano enoto, zapolnjeno s kulturno specifičnimi pomeni in klasificirano in reklasificirano v kulturno oblikovane kategorije” (Kopytoff 1986: 68).

Kopytoff (1986: 69) jasno začrta razliko med blagom [commodity], ki je na prodaj in/ali zamenljivo in zato “navadno”, in predmeti, ki se izognejo tej redukciji na status blaga in so zato “edinstveni”, torej niso na prodaj ali/in zamenljivi. Večina predmetov se nahaja nekje vmes med tema dvema poloma; namreč, kot poudarja avtor, ne obstoja noben realen ekonomski sistem v domeni izključno enega pola. Bleščeči mercedes čakajoč na kupca v avtosalonu je bolj “navaden” kot prav tako bleščeči, toda “edinstveni” mercedes predsednika Tita iz Tehničnega muzeja Bistra. Kulture, družbe, skupine in posamezniki namreč ohranjajo ali naredijo določene stvari edinstvene. Za države in državljane, cerkve ter vernike, družine in družinske člane, pa tudi za bolj partikularne združbe in skupine, recimo zbiralce, so to zelo pogosto stvari, ki služijo kot nekakšen “simbolni inventar” (spomeniki, državne umetniške in druge zbirke, javni prostori posebnega pomena, verski objekti, romarski kraji, kraljeve rezidence, družinski predmeti, izbrana živila in pijača itd.). Predpostavljamo lahko, da so usode “edinstvenih” predmetov v veliki meri drugačne od usod zamenljivega, “navadnega” blaga, posebno tistega hitro pokvarljivega, z zelo omejenim rokom trajanja.

Appadurai (1986: 34) v isti publikaciji kot Kopytoff začrta razliko med kulturno biografijo in družbeno zgodovino predmetov. Kulturna biografija predmeta se nanaša na neki izbrani predmet, na njegovo kroženje med različnimi lastniki. V kontekstu zgoraj odebeljenega prislova “isti” se bo kulturna biografija posvetila zgolj izbranemu izvodu knjige *The social life of things*, recimo tistemu, ki se je za nekaj dni nahajal tudi pri avtorju tega besedila (da je prekopiral nekaj poglavij in z njo presedel poletje 2005). Družbena zgodovina¹ pa se nanaša na določne vrste, skupine predmetov in zato je na nek način širša. Torej na vse ali na del, skupino izdanih knjig *The social life of things*

¹ Kaj bomo oziroma bi rekli o pridevniku “družbeni”, ki ga Appadurai postavi pred zgodovino predmetov in ga sicer ne problematizira? V nadaljevanju besedila bom tako pridevnika “kulturni” in “družbeni” pred biografijami ter zgodovinami predmetov izpuščal.

(ki se med drugim ne pojavljajo le na knjižnih policah, ampak jo skoraj vedno najdemo navedeno v sodobnih raziskavah materialne kulture).²

Prehod iz množinske v edninsko obliko v zadnjem stavku iz oklepaja ni naključen. Sugerira, da gre pri biografiji in zgodovini predmetov za zelo podoben ali celo isti konceptualni, metodološki pristop. Razlika je (le) "formalna", vezana na kvantiteto (in posledično lahko tudi na "kvaliteto") obravnavanega predmeta. Kje se pravzaprav konča biografija in se začne zgodovina predmetov? Je zgodba sedmih mercedesov A250, leta 2004 uvoženih v Slovenijo, sedem biografij predmetov ali zgodovina mercedesa A250 v Sloveniji? Takšna vprašanja ne vodijo daleč, pomagajo pa razumeti "končnost" kategorizacij in (člaščenega) znanstvenega reda.

Pri obeh sta namreč konstitutivna parametra: **prostor** in **čas**. Odnos do zelo podobnih ali enakih predmetov in njihova uporaba sta lahko zelo različna glede na čas in prostor. Spomnimo se skorajda svečanih družinskih fotografij z nasmejanimi obrazi ob novem avtomobilu (ali slovenskega filma *Naš avto*) in današnje (pogoste) družinske brezbriznosti ob nakupu nove "kripe". (Se sploh še kdo fotografira ob novem avtomobilu?) In ste se kdaj z jeklenim konjičkom zapeljali v "avtokino"? Saj se niste mogli, če še niste bili v ZDA. Ob prostoru in času – ki sta sicer fizikalni omejitvi, od človeka neodvisni dimenziji – moramo upoštevati tudi **družbeno skupino ali posameznika**, ki predmet proizvaja, ga poseduje, uporablja, konzumira ali ima do njega (zgolj) neki manj "materialen" odnos. Sostanovalca v študentskem domu imata lahko zelo različen odnos do avtomobila: eden je "avto-fetišist", drugi pa je "tihi" nasprotnik avtomobilske hegemonije.³ Biografija "avtofetišistovega" avta bo verjetno vsaj nekoliko drugačna od biografije avta (oportunističnega) borca proti agresivni avtomobilski kulturi. No, skoraj gotovo pa bo drugačna zgodovina avtomobilov društva "oldtajmerjev" od zgodovine avtomobilov kluba "reli" dirkačev. Ob vsem tem pa lahko (še enkrat) omenimo sicer "eksterni" raziskovalčev, opazovalčev, uporabnikov idr. **fokus**: tehnična biografija avta, znana tudi kot "servisna knjižica", je brez dvoma druga stvar kot prostorska biografija, ki jo beleži avtomobilski GPS.⁴

Toda kaj je pravzaprav tisto, kar biografije in zgodovine predmetov ločuje od drugih podobnih tako "materialnih" kot "biografsko-zgodovinskih" pristopov? Gre predvsem za podčrtano zanimanje za usode predmetov, za odkrivanje, razumevanje, razkrivanje družbenih odnosov, ki jim predmet služi, jih (so)oblikuje, konstituira.

² Klub temu, da je Appadurajev prispevek v navedenem zborniku med najbolj citiranimi v sodobnih študijah materialne kulture (predvsem "na račun" relativizacije do takrat zelo toge opozicije blago/darilo), je razlikovanje med kulturno biografijo in družbeno zgodovino predmeta ostalo vse do danes skoraj "nedotaknjeno" (in tako tudi neproblematizirano). Ob tem moram reči, da ta opazka izhaja iz pregleda meni dostopnih študij materialne kulture. Ta nikakor ni dokončen, popoln.

³ Primer ni fikcija, je iz resničnega življenja. Kot zanimivost naj omenim, da je prvi, vsaj v letih bivanja v študentskem domu, bil brez avtomobila, drugi pa je (že) takrat bil lastnik in skoraj vsakodnevni uporabnik avtomobila.

⁴ Zlobneži bi celo našli več skupnega med pristankom NLP-ja na sosedovem vrtu in dvorjenjem žabonov.

Konceptualiziranje materialne kulture. Je res bistveno za biografije in/ali zgodovine predmetov?

Ko (končno) opravimo s fizikalnimi omejitvami, ko v prostor in čas postavimo človeka, ljudi, se pri razmišljanju o biografiji in zgodovini predmetov prej ali slej soočimo z vprašanjem razumevanja materialne kulture. Teoretiziranje, razumevanje, konceptualiziranje materialne kulture že zaradi svoje grozeče, neprijetne obsežnosti ne sodi v to metodološko razpravo. A vendarle ni težko doumeti, da je konceptualiziranje materialne kulture izrednega ali celo ključnega pomena za esenco biografij in zgodovin predmetov.

264

Verjetno se strinjate, da velika večina predmetov ne more pisati, beležiti svojih biografij, zgodovin.⁵ Te piše človek, in sicer jih (lahko) piše na različne načine. Kaj bo poudaril, zamolčal, podčrtal, spregledal, ponovil, preskočil? Bo to naredil namenoma ali nenamenoma, zavedno ali nezavedno? In kaj ga bo pri pisanju biografij/zgodovin predmetov zanimalo? Sprememba oblike, funkcije, lastništva, vrednosti, pomenov? Bo podčrtano življenje ljudi ali življenje predmetov? Ali oboje? In kako, na kakšen način oboje? Bo predmete razumel le kot pasivno orodje v rokah človeka ali kot orodje, ki človeka tudi (so)oblikuje?

Poglejmo, kako se kažejo ta vprašanja "v praksi", kako so se v usode predmetov poglobljali arheologi, za katere je materialna kultura osnovni in največkrat edini vir. Naj podčrtam, da namen tega poglavja ni predstavitev genealogije arheološkega razumevanja materialne kulture, ampak prikaz, kako je konceptualiziranje materialne kulture osrednjega pomena za esenco biografij in zgodovin predmetov.

Matthew Johnson v knjigi *Archeological Theory* (1999) govori o treh dobah arheološkega raziskovanja, o treh "arheologijah".

Kulturno-historična arheologija, ki je bila prevladujoča v arheoloških raziskovanjih najmanj do šestdesetih let 20. stoletja, je idejo arheološke kulture postavila v središče zanimanja. Ta je nadvse nazorno opisana z besedami Gordona Childa [1929] (citirano po Johnson 1999: 16):

"Najdemo določene tipe ostankov – posode, orodja, ornamente, načine pokopa in oblike hiš –, ki se vedno pojavljajo skupaj. Takšen kompleks skupnih potez bomo poimenovali "kulturna skupina" ali zgolj "kultura". Predpostavljamo, da je takšen kompleks materialni izraz tega, čemur danes pravimo "ljudstvo."

Kulturno-historična arheologija se je torej ukvarjala predvsem z urejanjem artefaktov v skupine, ki jih je definirala kot arheološke kulture. Enačaj med arheološko kulturo in človeško kulturo pomeni, da so artefakti bolj ali manj neposreden izraz kulturnih norm, idej v glavah ljudi. Takšno razumevanje (materialne) kulture predpostavlja, da so Bosanci Bosanci zato, ker lenarijo, brskajo po nosu, jedo burek, odtakajo na javnih krajih, Slovenci pa so Slovenci zato, ker težijo z govejo juho, pojejo

⁵ Recimo GPS piše, beleži svojo prostorsko biografijo, nekateri termometri beležijo svojo temperaturno biografijo, mobilni telefon beleži klice, sporočila itd. Seveda je to le eden od vidikov samonaracije predmetov, lahko bi našli tudi druge.

narodne, delajo samomore, jedo burek s sladkorjem (= "štrudl").⁶ Gre torej za normativni koncept kulture, v katerem so artefakti in drugi kulturni izrazi pasiven izraz kulturnih norm. Takšna konceptualizacija ima seveda številne posledice: na tem mestu podčrtajmo le, da je v takšnem modelu kultura razumljena kot bolj ali manj nespremenljiva (Johnson 1999: 16–17).

Tej deskriptivni arheologiji je v šestdesetih letih 20. stoletja stopila na prste tako imenovana **procesna arheologija**. Ta nikakor ne predstavlja homogene družšine prepričanj in idej, a vendarle ni težko prepoznati potez, ki jo ločujejo od predhodnice. Procesna arheologija je z izrazitimi ambicijami po znanstvenosti in antropologizaciji podčrtala kulturno evolucijo in sistemsko razmišljanje. Kultura pa v takšnem "ozračju" ni mogla ostati le raznolika združba naključno pridobljenih norm. Kultura je s procesno arheologijo postala sistem, konceptualizirana je bila kot ekstrasomatski način prilagoditve na okolje. Takšno razumevanje kulture je v veliki meri temeljilo na neoevolucionistični antropologiji Leslieja Whitea in Juliana Stewarda. Materialna kultura je bila razumljena funkcionalistično, kot direktna prilagoditev na okolje. Takšna konceptualizacija materialne kulture je seveda imela številne posledice. Poudarek na zunanjem okolju je vodil v kulturni materializem (materialni svet je bolj pomemben od mentalnega), kulturno ekologijo, modeliranje samooskrbnih ekonomij. Kulture niso več razumeli kot statične entitete, kot bolj ali manj nespremenljiv pojav, temveč so poudarjali kulturni proces. In še bi lahko naštevali (Ibid. 20–28).

Za majhno, toda hitro rastočo skupino arheologov v začetku osemdesetih let 20. stoletja pa materialna kultura ni pomenila le sredstva prilagoditve okolju. Namreč, če želimo razumeti dekoracijo lončenine in organizacijo prostora v hišah, moramo pogledati (tudi) kulturne pomenne, ki obkrožajo materialne prakse (produkcijo, potrošnjo, regulacijo). Se še spomnite "špičakov" – čevljev z poudarjenim ozkim, špičastim zaključkom v prstnem delu, močno priljubljenih med priseljenci iz republik nekdanje SFRJ? Hm, le kako bi njihov pojav, obliko lahko razložili kot sredstvo prilagoditve okolju? Ključna faza te nove paradigme je postala: materialna kultura mora biti razumljena kot pomensko konstituirana. Pri tem je seveda šlo, kot pri novi arheologiji, za zelo različne pristope, poglede in tradicije. Številni so se naslonili na strukturalizem, drugi so na novo brali Marxa, neomarksiste in kritično teorijo, nekateri so našli inspiracijo v feministični teoriji, v besedilih interpretativne antropologije Cliforda Geertza itd. Ta pisana in ohlapna družšina je postala poznana kot **poprocesna ali interpretativna arheologija**. Takšno razumevanje materialne kulture ima številne, pomembne implikacije. Naštejmo le nekatere: zavračanje znanosti kot neodvisne oblike vednosti (zavračanje pozitivističnega pogleda na znanost in rigidnega razlikovanja med teorijo in podatki), interpretacija je vedno hermenevtična, zavračanje opozicije med materialnim in mentalnim, poudarjanje aktivne(jše) vloge posameznikov, poudarjanje kontekstualnosti (materialne kulture), zavest, da je interpretacija (preteklosti) vedno politično dejanje (Ibid. 98–108).

⁶ Za (aplikativno) razumevanje normativnega koncepta kulture in zgornjo inspiracijo se zahvaljujem filmu *Kajmak in Marmelada*.

Ob rečenem si ni težko predstavljati, kakšen pomen so imele oziroma imajo biografije in zgodovine predmetov v različnih "arheologijah" in kako so (bile) te pisane.

Kulturno-historični arheologi so pri sortiranju artefaktov v kulture pogosto povsem pozabili na človeka. Keramični stili in hišni tipi se zdijo, kot da so se pojavili in širili brez pomoči ljudi. Materialna kultura je predstavljena fetišistično in deskriptivno, kot kronika dogodkov v tradicionalni zgodovini. Torej ta kultura je nasledila to kulturo, ta keramika je nasledila to, brez spraševanja, razumevanja, ozadja, zakaj je do tega prišlo.⁷

266

"Jasno je, da se v Vinči, že od začetkov vinčansko-todorovske faze, pojavljajo zgradbe z dvema sobama ali take s srednjim podolžnim nizom kolov, kar je vsekakor služilo držanju strešne konstrukcije. Skozi evolucijo vinčanskega naselja se med drugim opaža težnja po povečanju dimenzij zgradb, pri čemer tudi njihova oblika postaja nepravilna. Lep primer te vrste predstavlja zgradba iz globine 6,45 m, ki se glede na svoj stratigrafski položaj lahko najprej pripiše koncu vinčansko-todorovske faze II. Zgradba je nepravilne osnove in z dvema notranjima podolžnima nizoma kolov za nošenje strešne konstrukcije. Zgradbe faze Vinča - Pločnik II so bile večjih dimenzij in z več sobami, v katerih najdemo ognjišča in peči." (Garašanin 1976: 157)

Procesna arheologija je za razliko od kulturno-historične kulturo razumela kot dinamično, podčrtala je kulturni proces. Zdi se, da takšno razumevanje kulture ponuja veliko bolj prijetno "klimo" za razvoj kompleksnejših, bogatejših zgodovin in biografij predmetov. Toda kot smo poudarili, če je materialna kultura razumljena (le) kot sredstvo prilagajanja okolju, potem lahko pričakujemo, da bodo predmeti predstavljeni kot pasivni v primerjavi z delovanjem človeka, kot "poslušno" odgovarjajoči njegovim potrebam:

"Thule Eskimi z osrednjega kanadskega arktičnega območja so okoli leta 1000 imeli izredno priložnost: topel klimatski trend je pomenil manj ledu in je tako povečal število kitov glavačev. Thule Eskimi so te aktivno lovili; celo mlajše, lažje od desetih ton (Savelle and McCartney 1991). To je vodilo v izgradnjo vasi, tako velikih in sedentarnih, kot so bile pri Natufijcih (slika 3.9 A), s številnimi polzemljankami, zgrajenimi iz kitovih kosti, skal in ruše ter opremljenimi z vhodnimi tuneli, ki so varovali pred neposrednim vdorom hladnega zraka (slika 3.9 C) – ni nujno, da so bile vse hiše poseljene hkrati. Pojavile so se ceremonialne hiše karigi in krogi iz kitovih lobanj. Najdišča so med seboj precej oddaljena, med njimi lahko najdemo manjše tabore in shrambe, kar kaže na logistično strategijo z večjim logističnim radijem (cf. slika 3.1) (Savelle 1987, Savelle and McCartney 1988). /.../ Hladna doba po letu 1200 je prinesla zmanjšanje števila kitov glavačev; naselja so postala manjša, hiše manj permanentne, karige in kroge iz lobanj nehajo postavljati ..." (Rowley-Conwy 2001: 63)

Predmet, v tem primeru hiša in naselje, je neaktiven, nekakšen inertni material, kateremu se stvari (le) dogajajo. Poudarek je na spremembah morfoloških in funkcionalnih lastnosti predmetov ali skupin predmetov nastalih zaradi okoljskih, ekoloških vplivov. Biografije in zgodovine procesne arheologije ne govorijo, kako socialne interakcije, vključujoče ljudi in predmete, ustvarjajo pomene.

⁷ Kulturno-historično arheologijo opredeljujeta dva pristopa, dve "delovni nalogi": kronološko urejanje kultur in prikazovanje migracij, difuzij (artefaktov) med kulturami (Johnson 1999: 18).

Takšne ambicije so stopile na dan šele s poprocesnimi, interpretativnimi arheologi:

“V taki študiji mora biti hiša razumljena kot posameznik, kot dinamična entiteta, katere vsak mesec življenja je pomemben za moške in ženske, ki delujejo v ali okoli nje. Zdi se mi, da ima koncept življenjske zgodovine[life history] hiše bolj historični in humanistični pomen kot pristop uporabe življenja[use-life]⁸. Zadeva časovni vidik – trajanje hiše, nepretrganost njenih generacij (njeno nadomestitev), njene prednike in potomce, njene spomine, ki jih hranijo soudeleženci, duhove, ki se skrivajo v njenih zidovih in pod njenimi temelji. Z drugimi besedami, postal sem zavzet z njeno biografijo.” (Tringham 1995, v Godsen in Marshall 1999: 169–170)

Hiša v tem primeru ni le prizorišče za človekovo delovanje, ampak je integralni del človekovega delovanja. Ta pristop ne poudarja le, da se predmeti spreminjajo, ampak da lahko (so)spreminjajo tudi ljudi. Hiša ima recimo sposobnost akumulacije zgodovine, njeni današnji pomeni črpajo iz oseb in dogodkov povezanih z njo v preteklosti. Navedimo še primer fizično manjših, toda socialno vsaj navidez “večjih, obsežnejših” in manj “stabilnih” predmetov. Kula dragocenosti na Trobriandskih otokih, kot razlagata Godsen in Marshall (1999: 170), pogosto ohranjajo povezave s pomembnimi posamezniki, ki so jih posedovali. Sloves predmetov in ugled ljudi se vzajemno sooblikujeta: predmeti pridobijo vrednost s povezavami s pomembnimi ljudmi in posameznikov ugled je poudarjen s posestjo znanih, vrednih predmetov. Gre torej za vzajemen odnos sooblikovanja vrednosti med ljudmi in predmeti. Ali kot pravi Munnova, ljudje in kula dragocenosti so “drug drugemu recipročni agenti definiranja vrednosti” (v Miller 1987: 63).

Takšen pristop torej poskuša razumeti, kako predmeti skozi družbene interakcije pridobivajo pomen. Spremembe pomenov niso nujno posledica fizičnih modifikacij ali sprememb uporabe predmeta. Pomen izvira iz družbenega (so)delovanja in namen preučevanja biografij ali zgodovin predmetov je, kot zapoveduje ta nova paradigma, osvetlitev tega procesa.

Večkontekstualnost in večfunkcionalnost biografij in/ali zgodovin predmetov

Ob arheologiji, ki ji z razliko od drugih disciplin materialna kultura pomeni osnovni vir, se na seznamu uporabnikov biografij in zgodovin predmetov znajdejo vse v družbo in kulturo “zagledane” discipline na zemeljski obli: socialna in kulturna antropologija, etnologija, zgodovina, umetnostna zgodovina in verjetno nekoliko manj sociologija, (družbena) geografija in še kaj. (Disciplinarni ortodoksneži znajo imeti ob branju biografij in zgodovin predmetov resne težave, saj jih je pogosto težko uvrstiti v tesne disciplinarne predalčke.) V nekaterih raziskovalnih okoljih so se pri raziskovanju biografij in zgodovin predmetov formulirale prepoznavne skupine raziskovalcev, s partikularnimi, artikuliranimi pristopi.

⁸ Procesni arheologi, kot razlagata Godsen in Marshall (1999: 169), so razvili tako imenovani “use-life” pristop. Ta se osredotoča na spremembe morfoloških in funkcionalnih lastnosti predmetov, na primer na spremembe oblik kamenega orodja.

Skandinavski raziskovalci materialne kulture, po Schippersovih besedah etnologi (Schippers 2002: 133), so uvedli koncept “kariere/življenjske poti” predmetov. Raziskovalci poleg diahronega obravnavanja raznih načinov uporabe določenih predmetov in njihove simbolne vrednosti⁹, raziskujejo tudi, kako so posamezni predmeti povezani s posameznimi življenjskimi zgodbami. Te “biografije” potrošnikov so se sprva posvečale “karieri” različnih vrst predmetov (obleke, pohištvo, televizorji, avtomobili) v življenju posameznikov, gospodinjstev ali družin. Razkrile so, da nekateri zelo hitro menjavajo lastnike, medtem ko druge ljudje hranijo še naprej, čeprav jih več ne uporabljajo. Nekateri postanejo “priljubljeni predmeti, ki služijo kot znamenje ali kažipot za orientacijo in personalizacijo v prostoru in času” (Schippers 2002: 133).

268

Ena osrednjih figur v sodobnem raziskovanju materialne kulture, Daniel Miller (2002: 239), govori o pristopu, ki ga težko ustrezno prevedemo: “sledenje blaga”[commodity chain]. Ta sledi predmetom, blagu od začetne produkcije do končne konzumacije. Čeprav (najverjetneje) v primeru “sledenja blaga” ne gre za (samo)prepoznavno in (samo)zavedajočo skupino raziskovalcev kot v primeru skandinavskih raziskovalcev karier/življenjskih poti predmetov, poda Miller veliko zgledov iz različnih disciplin, ki blago bolj ali manj procesualno obravnavajo od a do ž. Pri tem seveda ne pozabi omeniti svoje študije o “trinibadski kokakoli” (1998, 2002).

Verjetno bi našli še kar nekaj predmetno-biografskih in predmetno-zgodovinskih pristopov, skupin raziskovalcev ali celo mogoče tako imenovanih šol.¹⁰ Toda dodatno naštevanje ne bi imelo pravega smisla, saj sem s primeroma hotel nakazati različne možnosti, ki jih odpira zanimanje za življenje predmetov. Pravzaprav sem hotel povedati, da biografija in zgodovina predmetov nista edini možni, veljavni, pravilni opredelitvi obravnavanega metodološkega in konceptualnega prijema. Prijema, s katerim se “zagledamo” v usode predmetov.

No, verjetno pa moramo omeniti tudi nekaj domačih zgledov raziskovanja usod predmetov. Najdemo jih v zelo različnih disciplinah in če jih že moramo popredalčkati, to najlažje naredimo tako, da jih uredimo glede na neke širše skupine predmetov. Recimo raziskovanje stavbne, arhitekturne in urbanistične dediščine – biografije in zgodovine hiš, gradov, mostov, ulic, mest, spomenikov idr. – najdemo v različnih disciplinah (zgodovina, etnologija, umetnostna zgodovina, arheologija idr.).¹¹ Med muzealci, predvsem etnologi, najdemo kar nekaj raziskav, razstav skupin predmetov – gre predvsem za zgodovine predmetov iz ruralnega gospodarstva.¹² Najdemo tudi kar nekaj nekoliko manj “znanstvenih” študij, del o hrani, med katerimi se zdi, da ni ravno malo tistih, ki

⁹ Na primer, kako poljedelsko orodje s tem, ko so ga ljudje začeli v šestdesetih letih 20. stoletja obešati na stene restavracij, postane simbol ruralnega življenja.

¹⁰ Številne vzporednice bi lahko našli tudi z drugimi, “nematerialnimi” ali “manj materialnimi” metodološkimi in teoretskimi raziskovalnimi pristopi, na primer z nekaterimi orisi posameznih kulturnih pojavov francoske strukturalne šole (recimo Barthesovimi).

¹¹ Samo o stavbni dediščini v Ljubljani izpod peresa Andrejke Rudolf jih najdemo več deset.

¹² V zbirki Slovenskega etnografskega muzeja je izšlo več del, ki vsebujejo tudi zgodovine posameznih predmetov ali biografije posameznih zbirk, na primer: *Pasovi in sklepanci* (Žagar 1993), *Oselniki* (Smerdel 1994), *Votivi* (Makarovič 1991).

“nas” tako ali drugače označujejo (recimo kranjska klobasa, krompir, burek idr.).¹³ Veliko je tudi raziskav, predvsem biografij “pomembnih” tekstualnih predmetov, večinoma dokumentov, knjig in pisem. Veliko teh ima poseben status v nacionalni zgodovini (na primer brižinski spomeniki). “Nepomembnim” predmetom iz te skupine, recimo nalepkam ali cenikom, pa kljub svoji vseprisotnosti še ni uspel prodor med znanstveno srenjo. No, če se za trenutek povrnemo nazaj k prvi skupini predmetov, k urbanistični dediščini, točneje k Prešernovemu spomeniku. Tudi ta ima posebno mesto v nacionalni zavesti in ikonografiji: poglejte le na fotografije novoizvoljenih vlad, političnih shodov, na olimpijskih igrah okronanih “nacionalnih matadorjev” itd. In tu se nam odpirajo nove možnosti za predalčkanje, znanstveni red.

Za konec pa je treba še enkrat reči, da velika večina naštetih študij ne problematizira, reflektira, artikulira, teoretizira ali formulira svojega pristopa. Zanimanje za predmete je v teh študijah pogosto omejeno na dve skrajnosti: za velik del so pomembni predvsem ali le ljudje (predmeti so le pasivno utelešenje človekovega delovanja), v drugih (ki bi jih lahko imenovali tudi fetišistične) pa nemalokrat ljudi, kulturo prepoznamo le po merskih enotah.

Po življenju predmetov pa segajo tudi številna poljudna, takšna ali drugačna strokovna in literarna dela¹⁴, propagandni, turistični material, dokumentarni pa tudi drugi filmi¹⁵, in še bi se kaj našlo. Verjetno se nas bo večina strinjala, da je v opisu Cukrarne Ivana Stoparja (1992: 181–182) brez težav mogoče prepoznati biografski prijem:

“Leta 1828 je tržaški trgovec Friderik Rosman osnoval na desnem bregu Ljubljance rafinerijo sladkorja – Cukrarno. Ko so jo 1830 po načrtih tržaškega arhitekta Nikole Pertscha pozidali, je bila s svojimi šestimi nadstropji najvišja ljubljanska stavba. Rafinerija je od kraja zaposlovala okoli 100 delavcev, 1856 pa že okoli 200. Dve leti pozneje je v njej izbruhnil požar, ki je stavbo upepelil in spravil vse prizadete delavske družine ob kruh ... Ko so stavbo znova pozidali, je služila najprej za nastanjevanje vojaštva in potlej za tovarno cigar, dokler ni 1872 že drugič pogorela, nakar so jo preuredili v stanovanja. Tu sta pri dijaški mami Polonci Kalanovi stanovala Dragotin Kette in Josip Murn - Aleksandrov, k njima pa sta zahajala tudi Cankar in Župančič. Tu je komaj dvaindvajsetleten v samotni umrl Kette, dve leti za njim pa Murn. Poleg Cankarja, ki je motive iz Cukrarne uporabil zlasti v svoji povesti Nina ter Življenje in smrt Petra Novljana, sta vegetiranje v tej pusti, zatohli stavbi ob spominih na Murna in Ketteja morda najlepše opisala ... To je ta, za našo literaturo in socialno zgodovino tako pomembna stavba, ki so jo hoteli politični veljaki še pred nekaj leti porušiti ...”

Toda ali ga lahko najdemo tudi v Cankarjevem (1991: 36–37) opisu Cukrarne?

¹³ Recimo *Kranjska klobasa – narodna posebnost* (Fröhlich 2001). *Bog nam je nebeško mano dal korun za dobro hrano: o pomenu krompirja v prehrani na Slovenskem* (Godina Golija 1994), *Slovenci z burekom v Evropo in/ali diktatura kranjske klobase: nekaj o bureku, reprezentacijah bureka in “slovenskem” etnonacionalnem diskurzu* (Mlekuž 2006) itd.

¹⁴ Recimo roman “nobelovca” Iva Andrića (1980) *Most na Drini*, “bestseller” *Da Vincijeva šifra* (Brown 2005) itd. Predmeti so tudi zelo pomembni (subjekti) v številnih pravljicah, in to v zelo različnih kontekstih. Za pokušino le dve: *Ostržek* (Collodi 1973) in *Deklica z vžigalicami* (Andersen 1987).

¹⁵ Tako rekoč idealen primer biografije predmetov je serija dokumentarnih filmov mreže BBC z naslovom *Zasebni svet umetnin*.

“Tam, kjer sem doma, se razprostira ob leni vodi ogromna, črna hiša. Tista hiša je bila sezidana, da bi se rodilo v nji hrepenenje ter se izlilo v gorečih valovih čez prostrano zemljo. Dolga leta je že stala hiša in je čakala na svoje goste. Ko so prišli, so bile njih oči se vesele in stopali so radovoljni po kamenitih stopnjicah. V izbi so se spogledali in so spoznali svojo usodo ...

Prvi gost, ki je spal pod rdečo odejo in ki je umrl pod njo, je pobegnil mnogokdaj ... In vselej se je vrnil v mrtvašnico ...

Kmalu je prišel drugi gost in je legel pod rdečo odejo. Ista odeja je bila, ista postelja, ista izba. In tudi hrepenenje je bilo isto, prav tako močno in verno ... Tudi on nas je prijel za roko in šli smo radovoljno za njim, ko nas je vodil v črno izbo ... Umril je, mrtvašnica pa je ostala in zdi se mi, da je njenih gostov zmeraj več.

270

Zakaj velika je in prostorna, cel narod lahko stanuje v nji. In kakor so ji zvesti stanovalci, tako je zvesta njim. Nameri korak kamor hočeš, mrtvašnica te spremlja; vsa hodi s tabo, s svojimi temnimi vlažnimi koridorji, z mirom trehnobe in s svojim edinim, strašnim blagoslovom hrepenenja.”

S primeroma nisem hotel povedati prav veliko. Le to, da je zanimanje za življenje predmetov, odkrivanje njihove tesne povezanosti z živim svetom bližje neki posebni senzitivnosti kot pa znanstveni urejenosti, eksplicitnosti, togosti, dolgočasnosti. Zdi se, da si prav na primeru biografij in zgodovin predmetov prideta znanost in na drugi strani literatura (z literaturo mislim tudi druge narativno manj formalizirane, bolj “sproščene” oblike) blizu, kot le malo kje drugje. Tako ena kot druga sta vsaj za trenutek prisiljeni v razmišljanje, pogled (navidezne?) nasprotnice: literatura z esenco znanosti in obratno, znanost z esenco literature. Namreč pišemo zgodbe o stvareh, ki so navidez neme. In te nam v veliko večji meri kot glasen, govoreči svet ponujajo pripovedno (in še kakšno) svobodo. Se mogoče motim? ¹⁶

LITERATURA

ANDERSEN, Hans Christian

1987 *Deklica z vžigalicami*. Ljubljana: Jugoreklam.

ANDRIČ, Ivo

1980 *Most na Drini*. Ljubljana: Mladinska knjiga: Državna založba Slovenije.

APPADURAI, Arjun

1986 Introduction: commodities and the politics of value. V: *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Arjun Appadurai, ur. Cambridge, New York: Cambridge University. Str. 3–63.

BROWN, Dan

2005 *Da Vincijeva šifra*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

COLLODI, Carlo

1973 *Ostržek*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

CANKAR, Ivan

1991 *Nina*. Ljubljana: Karantanija.

FRÖHLICH, Andrej

2001 Kranjska klobasa - narodna posebnost. *Meso in mesnine*. Let. 2, št. 4, str. 43–44.

GARAŠANIN, Milutin V.

1976 *Praistorija jugoslovenskih zemalja II*. Sarajevo: Akademija nauka.

¹⁶ Za podrobno branje besedila in tehtne komentarje se zahvaljujem dr. Dimitriju Mlekužu.

- GODINA GOLJJA, Maja
1994 Bog nam je nebeško mano dal korun za dobro hrano : o pomenu krompirja v prehrani na Slovenskem. *Rodna gruda*, št. 10, str. 14–15.
- GODSEN, Chris; MARSHALL, Yvonne
1999 The cultural biography of objects. *World Archeology*, št. 2, str. 169–178.
- JOHNSON, Matthew
1999 *Archeological theory : an introduction*. Oxford : Blackwell Publishers.
- KOPTYTOFF, Igor
1986 The cultural biography of things : commodization as process. V: *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Arjun Appadurai, ur. Cambridge, New York : Cambridge University. Str. 64–94.
- MAKAROVIČ, Gorazd
1991 *Votivi : zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana : Slovenski etnografski muzej.
- MILLER, Daniel
2002 Coca-Cola : a black sweet drink from Trinidad. V: *The material culture reader*. Visctor Buchli, ur. **271**
Oxford, New York : Berg.
- 1998 Coca-Cola : a black sweet drink from Trinidad. V: *Material cultures : why some things matter*. Daniel Miller, ur. London : UCL Press. Str. 245–263.
- 1987 *Material culture and mass consumption*. Oxford, New York: Blackwell.
- MLEKUŽ, Jernej
2006 Slovenci z burekom v Evropo in/ali diktatura kranjske klobase : nekaj o bureku, reprezentacijah bureka in “slovenskem” etnonacionalnem diskurzu. *Dve domovini*, št. 23, str. 159–180.
- ROWLEY-CONWY, Peter
2001 Time change and the archaeology of hunter gatherers : how original is the žOriginal Affluent Society? V: *Hunter – gatherers : an interdisciplinary perspective*. C. Panther-Brick, R. H. Layton in P. Rowley-Conwy, ur. Cambridge : Cambridge University Press. Str. 39–72.
- SCHIPPERS, Thomas K.
2002 Od predmetov do simbolov : spreminjajoče se perspektive pri proučevanju materialne kulture v Evropi. *Etnolog* 12, str. 125–137.
- SMERDEL, Inja
1994 *Oselniki : zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana : Slovenski etnografski muzej.
- STOPAR, Ivan
1992 *Sprehodi po stari Ljubljani : kulturnozgodovinski vodnik*. Ljubljana : Marketing 013 ZTP.
- ŽAGAR, Janja
1993 *Pasovi in sklepanci : zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana : Slovenski etnografski muzej.

BESEDA O AVTORJU

Jernej Mlekuž, mag., raziskovalec na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Raziskovalno se posveča teoriji in metodologiji migracijskih študij ter družbeni geografiji, družbeni prostorsosti, medijskim študijam, kulturnim vidikom migracijskih procesov, v zadnjem času pa se vse bolj usmerja h kulturnim študijam in materialni kulturi. Terensko delo je opravljal v slovenski diaspori v Argentini in med slovensko govorečim prebivalstvom Furlanije - Julijske krajine. V zadnjem času raziskuje večkontekstualnost ter večpomenskost *bureka* v Sloveniji. O vsem naštetem je objavil več znanstvenih prispevkov.

ABOUT THE AUTHOR

Jernej Mlekuž, MA, is a researcher at the Institute for Slovenian Emigration Studies, Scientific Research Centre, Slovene Academy of Sciences and Arts. His research focuses on the theory and methodology of migration studies and social geography, social spatiality, media studies, cultural aspects of migration process, and, more recently, increasingly on cultural studies and material culture. Mlekuž has carried out fieldwork among the Slovene emigrants in Argentina and among the Slovene speaking population of Friuli-Venezia Giulia. Most recently, he has been researching the multiple contextualities and meanings of *burek* in Slovenia. He has published a range of scientific articles on these subjects.

SUMMARY

OBJECT BIOGRAPHIES AND HISTORIES

This essay text with its slightly unusual title and probably even more unusual structure focuses on three sets of issues. The first part looks into the essence of object biographies and/or histories, the second tackles the question how understanding material culture influences the conceptualisation of the treated approach, and the third part provides a brief survey of the use of such an approach in scientific as well as other literatures, in written literature and literature in other forms, in Slovenia and abroad.

1. What is the difference, if any, between object biographies and object histories? In both, a very similar or even the same conceptual, methodological approach is used. The (only) difference is “formal” and related to the quantity (and consequently also to the “quality”) of the object at hand. In both, the constitutive parameters are space and time. Attitudes to very similar or identical objects and their use may be very different in view of space and time. In addition to space and time – physical limitations and dimensions that exist independent of man – we must consider the social group or individual, who produces, possesses, uses, consumes the object, or has a (merely) “material” attitude to it. Furthermore, we may mention the “external” focus of the researcher, observer, user, and others: the technical biography of a car, also known as its “maintenance booklet” is no doubt something quite different from a spatial biography as registered by a car’s GPS.

2. Understanding material culture is inseparably connected with the conceptualisation of object biographies and histories. This thesis is presented through the relationship between the genealogy of the archaeological understanding of material culture and the production of object biographies and histories in different periods, stages of archaeological science. Cultural-historical archaeology, which dominated archaeological research until at least the 1960s, often completely ignored man when classifying artefacts into cultures. Ceramic styles and types of houses seem to appear and spread without any intervention of man. Material culture is thus presented in a fetishist and descriptive way, as a chronicle of events in traditional history. Unlike cultural-historical archaeology, processual archaeology saw culture as a dynamic process and emphasised the cultural process. However, processual archaeology saw material culture (merely) as a means of adapting to the environment: objects were presented as being passive in comparison with the activities of man. The emphasis of processual archaeology is thus on the changes of the morphological and functional properties of objects or groups of objects, and these occur due to environmental, ecological influences. The biographies and histories of processual archaeology do

not mention how social interaction, including people and objects, creates meanings. Such ambitions came to the forefront only with the post-processual, interpretative archaeologists of the early 1980s. To interpretative archaeologists material culture was not only the scenery of man's activities, but an integral part of his activities. This means that there is a mutual relationship of formation between people and objects. Such an approach strives to understand how objects gain meanings through social interaction. Meanings derive from social action and the aim of object biographies and histories, as dictated by this new paradigm, is to shed light on this process.

3. In addition to archaeology, to which, unlike other disciplines, material culture is a basic source, the list of users of object biographies and histories includes every single discipline related to society and culture. In some research environments, the research of object biographies and histories was formulated by identifiable groups of researchers with particular and articulated approaches. This approach is used by many popular scientific materials, professional and literary works of all levels, in propaganda, tourism material, documentary and other films, and there is no end to the list. It appears that in the case of object biographies and histories science and literature come closer to one another than anywhere else. And this forces both to reflect and consider the (apparent) opponent: literature with an essence of science, science with an essence of literature. We are indeed writing stories about things that are seemingly mute. However, much more than the loud, speaking world, they offer us narrative (and other) liberties.
